

Gramatinių ir leksinių transformacijų panaudojimo aspektai Stephen J. Dubnerio ir Steven D. Levitto knygos „Freakonomics“ vertime

Gemma Navickienė, Dalia Kasteckaitė

Anotacija. Verčiant labai svarbu glaustumas ir rišlumas – dvi žodžių ir jų junginių tarpusavio santykių sistemos, užtikrinančios išversto teksto sklandumą. Taigi vertimo kokybė priklauso nuo lingvistinės vertėjo kompetencijos, ypač transformacijų, kurios būtinos siekiant paklusti vertimo kalbos reikalavimams, išmanymo.

Straipsnyje apžvelgiami teoriniai teksto kūrimo ir vertimo transformacijų naudojimo aspektai. Siekiant sukurti glaustą ir rišlų vertimo kalbos tekstą, ypač svarbios vertimo transformacijos, kurias sąlygoja sakinio struktūros neatitikimai lietuvių ir anglų kalbose, kitokia kalbos sistema, platesnė anglišku žodžių reikšmė ir kiti veiksniai. Anglų kalboje sakinyse sudaromas pagal sintaksinę žodžių ir jų junginių funkciją, o lietuvių kalboje daug svarbesnė logika: nauja informacija keliama į sakinio pabaigą, taigi verčiant tenka transformuoti žodžių tvarką sakinyje. Leksiniai pakeitimai būtini todėl, kad dauguma anglų kalbos žodžių turi plačią reikšmę, kuri verčiant į lietuvių kalbą yra sukonkretinama. Praleidimai padeda išvengti anglų kalbai būdingo semantinio pertekliaus, o papildymų reikalauja vertimo kalbos normos ir atodaira į skaitytojo pamatines žinias. Tinkamai sukeista žodžių ir sakinio dėmenų seka, gramatiniai ir leksiniai pakeitimai, praleidimai ir papildymai vertimą daro sklandų, rišlų ir lengvai skaitomą.

Lingvistiniam tyrimui pasirinkta *Keistonomika*, populiaros ekonomisto S. D. Levitto ir žurnalisto S. J. Dubnerio knygos *Freakonomics* vertimas iš anglų kalbos į lietuvių kalbą. Atliekant gretinamąjį originalo ir vertimo tekstų analizę, rasta tinkamai pavartotų įvairių tipų transformacijų, tačiau pastebėta ir taisytinių atvejų.

Reikšminiai žodžiai: aktualioji sakinio skaida, vertimo transformacijos, sukeitimai, pakeitimai, papildymai, praleidimai.

Įvadas

Adekvatus vertimas yra kūrybinis procesas, kai vertėjas atrenka tokias kalbines ir vaizdines priemones, kurios padeda atgaminti tiek pat informacijos ir sukelti tokį patį poveikį kaip originalas. Kalbų sistemos paprastai skiriasi, todėl, stengiantis paklusti vertimo kalbos reikalavimams, tenka atlikti daugybę leksinių ir gramatinių transformacijų. Tinkamai sukeista žodžių ir sakinio dėmenų seka, gramatiniai ir leksiniai pakeitimai, praleidimai ir papildymai vertimą daro sklandų, rišlų ir lengvai skaitomą.

Problema. Verčiant kartais pažeidžiamas originalo kalbos santykis su vertimo kalba (klaidingai perteikiamas turinys), tačiau dažniausia klaida – bendrinės vertimo kalbos reikalavimų neatitinkantis vertimas. Akivaizdu, kad vertimo kokybė priklauso nuo lingvistinės vertėjo kompetencijos: jis turi išmanyti teksto kūrimo technikas ir vertimo transformacijas bei gebėti jas taikyti. Deja, dėl spartaus kūrybos ir leidybos verslo ritmo populiariosios literatūros vertėjai pristinga laiko gretinamosios taikomosios lingvistikos studijoms ir nuodugnesnei lingvistinei originalo ir vertimo teksto analizei.

Tyrimo tikslas – gretinant anglų ir lietuvių kalbų struktūras įrodyti tinkamo transformacijų naudojimo įtaką vertimo kokybei.

Tyrimo objektas – populiaros ekonomisto S. D. Levitto ir žurnalisto S. J. Dubnerio knygos *Freakonomics* (*Keistonomika*) vertimas iš anglų kalbos į lietuvių kalbą gramatinių ir leksinių transformacijų taikymo aspektu.

Tyrimo metodai – teorinių šaltinių analizė ir gretinamoji lingvistinė originalo ir vertimo tekstų analizė.

Teoriniai teksto kūrimo aspektai

Baker (2008) teigia, kad kuriant tekstus (tiek originalius, tiek verstinius) labai svarbios dvi žodžių ir jų junginių tarpusavio santykių sistemos: glaustumas ir rišlumas. Glaustumas – paviršinių santykių sistema, vienus teksto žodžius ir posakius siejanti su kitais žodžiais bei posakiais. Rišlumas yra giluminių santykių sistema, slypinti teksto potekstėje. Abi šios sistemos susijusios su kalbos atkarpu jungimu. Glaustumo atveju kalbos atkarpos tarpusavyje jungiamos remiantis leksine ir gramatine priklausomybe, o rišlumo atveju jos siejamos remiantis suvokimo arba prasmės priklausomybe, t. y. kaip jas suvokia kalbos vartotojai.

Hoey (1988) skirtumus tarp glaustumo ir rišlumo apibūdina taip:

„Glaustumas yra teksto savybė, o rišlumas yra skaitytojo aspektas, rodantis, kaip tekstą įvertino skaitytojas. Kitaip sakant, glaustumas yra objektyvus, iš esmės jį galima atpažinti automatiškai. Rišlumas yra subjektyvus, todėl su juo susiję skaitytojų sprendimai gali skirtis“.

Deja, glaustumo raiškos elementai vieni rišlaus teksto nesukuria. Jie turi atspindėti abstrakčius ryšius, kurie ir sudaro prasmę.

Teksto rišlumas yra tekste pateikiamos informacijos bei skaitytojo turimų žinių ir pasaulio pažinimo sąveikos rezultatas. Baker (2008) nuomone, tas pažinimas priklauso

nuo įvairiausių veiksnių: amžiaus, lyties, rasės, tautybės, išsilavinimo, profesijos, politinių ir religinių įsitikinimų. Jei skaitytojas neturės išankstinių žinių apie pasaulį, jis nesupras užuominų, ir tuomet, aišku, tekstas nebus laikomas rišliu.

Snell-Hornby (1985) taip pat teigia, kad sunkumai, su kuriais susiduria vertėjas, priklauso ne tiek nuo originalo teksto, kiek nuo „išversto teksto reikšmingumo skaitytojams – tam tikros kultūros atstovams, turintiems daug žinių, savo nuomonę ir nuovoką, įgytą tos kultūros aplinkoje“. Kaip ir rašytojas, vertėjas turi atsižvelgti į vertimo skaitytojo žinias ir lūkesčius, susijusius su gyvenimu, kalba, tam tikrų tekstų kūrimo papročiais, socialinių santykių struktūra, tam tikros lingvistinės ir nelingvistinės elgsenos tinkamumu ar netinkamumu ir pan. Šie veiksniai įvairiai veikia teksto rišlumą, nes žmonės naują informaciją supranta tik remdamiesi savo turimomis žiniomis, įsitikinimais ir lingvistinių bei nelingvistinių faktorių suvokimu.

Vienas iš kertinių lingvistinių faktorių, kuriant ir suprantant tekstus, yra *aktualioji sakinio skaida* (ASS). Jos teoriją sukūrė čekų lingvistų grupė, pradėjusi tirti sintaksės ir komunikacinės funkcijos sąveiką.

Šios mokyklos atstovas Firbas (1992) teigia, kad sakiny susideda iš įvairių elementų. Vieni jų sudaro sakinio griaučius, prie kurių prišlieti kiti sakinio elementai perteikia žinią. Šie pamatiniai elementai priklauso nuo konteksto ir yra tema. Jų komunikacinis dinamiškumas yra žemas, nes nuo konteksto priklausantys elementai nėra varomoji bendravimo jėga. Esminę žinių perduoda rema.

Vertėjui svarbu žinoti šios mokyklos siūlomus modelius, nes jie padeda paaiškinti komunikacinę kalbų struktūrą, ypač tų, kuriose žodžių tvarka yra gana laisva. Be to, ASS teorija dažnai grindžiamos aktualios diskusijos apie vertimo problemas ir strategijas.

Svarbiausia ASS teorijos prielaida yra ta, kad sakinio struktūros aktualumą lemia sąveikos komunikacinis tikslas. To komunikacijos tikslo siekiantis vertėjas privalo išmanyti transformacijas, kurios padeda logiškai sudėlioti žinomą ir naują informaciją bei glaustai ir rišliai ją perteikti, nenusižengiant vertimo kalbos normoms.

Pagal tai, kuriame kalbos lygmenyje vyksta transformacijos, Armalytė ir Pažūsis (1990) skiria gramatines ir leksines (leksines-semantines) bei stilistines transformacijas.

Rusų lingvistai Latyševs (2007) ir Lvovskaja (1985) pagal atsiradimo priežastis skiria lingvistinio pobūdžio transformacijas ir ekstralingvistinių faktorių sąlygojamas transformacijas.

Lingvistines transformacijas lemia skirtumai tarp kalbų sistemų, egzistuojantys normos ir vartosenos lygmenyse. Tokios tariamos transformacijos atliekamos automatiškai, žinant tam tikros kalbų poros struktūrinius skirtumus. Jas lengva prognozuoti, jų galima išmokyti.

Tikrąsias transformacijas lemia veiksniai, glūdintys pačioje vertimo proceso specifikoje. Tai paties vertėjo pozicija, originalo struktūra, vertimo normos reikalavimai. Taigi

ekstralingvistinių transformacijų priežastys – kultūrinė patirtis, istorinių bei socialinių sąlygų skirtumai ir vertėjo sugebėjimai.

Vis dėlto, kaip teigia Armalytė ir Pažūsis (1990), pasitaiko atvejų, kai ne visos transformacijos pateisinamos. Kartais vertėjas perkuria originalą siekdamas įamžinti savo rašymo manierą. Tokių atvejų pasitaikė ir analizuotame vertime.

Vertimo transformacijų „Keistonomikoje“ analizė

Sukeitimai

Anglų kalba yra analitinė, o lietuvių kalba sintetinė, ir tai lemia žodžių, jų junginių ir sakinio dėmenų **sukeitimus**. Navickienė (2007), lygindama anglų ir lietuvių kalbas, teigia, kad anglų kalboje sakiny sudaromas pagal sintaksinę žodžių ir jų junginių funkciją, o lietuvių kalboje daug svarbesnė logika: nauja informacija, kurią anglų kalbos sakinyje paprastai nurodo nežymimasis artikelis, verčiant keliama į sakinio pabaigą.

A great many newspaper articles would be written on the subject. ~ Apie tai buvo parašyta daugybė straipsnių. (p.103)

Lietuvių kalboje būdo aplinkybė paprastai eina prieš tarinį, anglų kalboje – po jo.

... the wholesale price of cocaine in the United States fell dramatically... ~ ... Jungtinėse Valstijose ... kokaino kaina katastrofiškai nukrito. (p.96)

Papildinys lietuvių kalboje taip pat dažnai vartojamas prieš tarinį, ypač jei jis išreikštas įvardžiu.

We have been knowing these folks our whole lives... ~ Mes juos pažįstame visą gyvenimą... (p.89)

Neretai dėl tos pačios priežasties sukeičiama sudėtinių sakinių dėmenų seka.

Crime was well on its way down before either man arrived. ~ Kai pasirodė šie du vyrai, nusikalstamumo kreivė jau seniai buvo pradėjusi kristi. (p.111)

Pateikti sukeitimų pavyzdžiai rodo, kad, taikant minėtas taisykles, teksto atkarpos buvo išverstos taisyklingai, tačiau taisyklių laikomasi ne visada. Tokie atvejai bus aptarti vėliau.

Pakeitimai

Didžiausia įvairovė pasižyminti vertimo transformacijų rūšis – pakeitimai. Jie būna gramatiniai, leksiniai ir leksiniai-gramatiniai.

Gramatinius pakeitimus gali nulemti kalbos sistema. Vertėjo pasirinkimą dažnai apriboja lingvistiniai veiksniai, kartais tinkamą formą tenka rinktis atsižvelgiant į kontekstą ir pragmatinį aspektą.

Bene dažniausiai verčiant keičiasi *žodžių formos*. Vienaskaita pavartotas daiktavardis gali būti išverstas daugiskaita ir atvirkščiai.

Until the gang war,... ~ Prieš prasidedant gaujų karams,... (p.93)

He was shrewd too, never tempting arrest by carrying guns or cash. ~ Jis buvo gudrus, dėl to nė karto nebuvo suimtas už grynųjų ar ginklo laikymą. (p.94)

Šiais atvejais vertėja galėjo rinktis iš dviejų galimų formų, vartoseną buvo laisva, tačiau ji pasirinko tas, kurios labiau dera vertimo kalbai.

Kitame pavyzdyje pasirinkimą nulėmė vertimo kalbos normos.

*The U.S. **population** (vienaskaita) at the time was about 225 million (vienaskaita). ~ Tuo metu JAV buvo 225 milijonai (daugiskaita) gyventojų (daugiskaita). (p.80)*

Tradicinėje anglų kalbos veiksmažodžių laikų lentelėje (Stasiulevičiūtė, 1989) pateikiama 16 veiksmažodžio laikų formų. Pasikartojantiems veiksams reikšti dar vartojama *used to* ir *would*. Galima teigti, kad anglų kalboje yra daugiau negu 16 veiksmažodžio laikų formų, vartojamų esamajam, būtajam, pasikartojančiam ir būsimajam veiksmui reikšti.

Lietuvių kalboje paprastai kalbama tik apie 4 veiksmažodžių laikų formas, pamirštant sudėtinės, kurios savo vartoseną prilygsta vientisinėms: jos vartojamos kaip tam tikri veiksmažodžio laikai ir įeina į laiko kategorijos sistemą (Dabartinės lietuvių kalbos gramatika 1994). Verčiant iš anglų kalbos į lietuvių kalbą, ypač svarbūs atliktiniai laikai, abiejose kalbose iš dalies sutampantys savo forma, reikšme ir vartoseną. Taigi, versdamas iš anglų kalbos į lietuvių kalbą, vertėjas nebegali apsiriboti 4 lietuvių kalbos veiksmažodžių laikų formomis. Jam reikia mažiausiai 8. Pradėtinių laikų formos (jų yra trys), nors ir prigijusios bendrinėje kalboje, yra retos.

Analizuotuose tekstuose veiksmažodžių formos originalo ir vertimo kalbose sutampa retai:

*If you **ask** (Present Simple) me about whether the stock market's **going** (Present Continuous) to go up or down, if you **ask** (Present Simple) me whether the economy's **going** (Present Continuous) to grow or shrink, if you **ask** (Present Simple) me whether deflation's (Present Simple) good or bad, if you **ask** (Present Simple) me about taxes — **I mean** (Present Simple), it **would be** (Subjunctive Mood) total fakery if I **said** (Past Simple) I **knew** (Past Simple) anything about any of those things. ~ Jei **paklaustumėte** (tariamoji nuosaka) manęs, ar biržos kainos **kyla** (esamasis) ar **krinta** (esamasis), ekonomika **aug** (būsimasis) ar **pradės** smukti, jei **klaustumėte** (tariamoji nuosaka) manęs, ar defliacija **yra** (esamasis) gerai ar blogai, jei **teirautumėtės** (tariamoji nuosaka) apie mokesčius, **aš būčiau** (tariamoji nuosaka) baisus melagis, jei **sakyčiau** (tariamoji nuosaka), kad ką nors apie tai **išmanau** (esamasis). (p.9)*

To be going to formą (reiškiančią ketinti, ruoštis...) šioje analizėje priskiriame esamajam eigos laikui, nors anglų kalboje ji vartojama būsimajam veiksmui reikšti.

Nors veiksmažodžių formos originalo ir vertimo kalbose neatitinka, vertėjai pavyko adekvačiai perteikti gramatinę laiko kategoriją, nes tariamoji nuosaka yra siejama su dabarčiai artimu veiksmu.

Laiko formos nesutampa ir kitais atvejais:

*Because it required such a tiny amount of pure cocaine, one hit of crack **cost** (Past Simple) only a few dollars. ~ Kadangi kreke buvo labai mažai gryno kokaino, dozė **kainuodavo** (būsimasis dažninis) tik kelis dolerius. (p.97)*

Šalutiniuose anglų kalbos sakiniuose galioja laikų derinimo taisyklės, dėl to verčiant veiksmažodžių laikai nesutampa:

*So he **said** (Past Simple) that no, he **wasn't** (Past Simple) interested Taigi jis **pasakė** (būsimasis dažninis), kad jo tai **nedomina** (esamasis)...*

Deja, vertėja šios taisyklės laikėsi ne visada, palikdama vertimą netaisyklingą.

Labai dažnai verčiant iš anglų kalbos pakeičiamos kalbos dalys. Siekiant rišlumo ir sklandumo, daiktavardis keičiamas įvardžiu ir atvirkščiai:

*William Julius Wilson, promptly sent **Venkatesh** into the field. ~ Williamas Julius Wilsonas ten **jį** ir pasiuntė. (p.82)*

*But **they** cannot deceive on their own. ~ **Ekspertai** to negalėtų vieni padaryti. (p.80)*

Lietuvių kalboje vyraujanti tendencija derinamąjį pažyminį keisti nederinamuoju lemia, kad angliškas būdvardis virsta daiktavardžio kilmininku.

*Suddenly the **urban** street gang evolved... into a true **commercial** enterprise. ~ Taip visai netikėtai **miesto** gatvių gaujos...virsto tvirtomis **verslo** organizacijomis. (p.98)*

Taip pat dažnas reiškinys anglišką daiktavardį versti veiksmažodžiu, taip išvengiant veiksmažodinio daiktavardžio.

*He oversaw the gang's **expansion**. ~ Jis sugebėjo gaują **išplėsti**... (p.94)*

*... then you may have some **luck**. ~ ... jums tikrai **pasisekė**. (p.79)*

Būdvardį vertime dažnai keičia veiksmažodis arba prieveiksmis:

*... and they **were not happy** to see him. ~... taigi, jie visai **neapsidžiaugė** pamatę jį. (p.83)*

Verčiant šį sakinį reikėjo pritaikyti dar dvi transformacijas: sukeisti žodžių tvarką ir neiginį perkelti į prieveiksmį: ... *jį pamatę, jie nelabai apsidžiaugė*.

Keičiant sakinio dalis, žodžiai ir jų grupės vertimo tekste įgyja kitas sintaksines funkcijas negu jų atitikmenys originalo tekste. Tokios pertvarkos priežastys gali būti įvairios. Dažniausiai jas lemia aktualioji sakinio skaida.

Bene labiausiai įprastas sakinio struktūros transformacijų pavyzdys – veiksnio vertimas papildiniu, kai neveikiamosios rūšies veiksmažodis keičiamas veikiamosios rūšies veiksmažodžiu.

*...**chemistry** is best left to chemists. ~ ... **chemiją** reikia palikti chemikams. (p.95)*

*Journalists need **experts** as badly as **experts** need **journalists**. ~ **Ekspertų** verkiama reikia **žurnalistams**, kaip kad ir **ekspertams** reikia **žurnalistų**. (p.80)*

Šiame vertimo variante taip pat pasigendame lietuviško sakinio sudarymo logikos:

***Žurnalistams** (žinoma informacija) verkiama reikia **ekspertų** (nauja informacija), kaip ~~kad~~ ir **ekspertams** (žinoma) reikia **žurnalistų** (nauja).*

Be to, šiame sakinyje nereikalingas žodis *kad*.

Veiksnyys gana dažnai virsta vietos ar priežasties aplinkybe.

Listerine's new ads featured forlorn young women and men ...~ Listerino reklamoje buvo vaizduojami vieniši mergina ir vaikinai ... (p.80)

Šiuo atveju vargu ar pagrįstai *women* ir *men* išversti vienaskaitos formomis.

This street-level research made Venkatesh something of an anomaly. ~ Dėl to „gatvės lygio“ tyrimo Venkateshas buvo laikomas šiek tiek nenormaliu. (p.87)

Dar viena pakeitimų grupė yra *sakinio struktūros pakeitimai*: vientisinis sakinyss tampa sudėtinium ir atvirkščiai, du vientisiniai – vienu sudėtinium, sudėtinis – vientisiniu ir pan.

But that was before the invention of crack (vientisinis). ~ Tačiau taip buvo, kol atsirado krekas (sudėtinis prijungiamasis). (p.97)

This led cocaine users to try jacking up the drug's potency (vientisinis). ~ Neilgai trukus kokaino vartotojai pradėjo eksperimentuoti – jie bandė išgauti stipresnį jo poveikį (sudėtinis bejungtukis). (p.95)

The rest of the money was his to distribute as he saw fit (sudėtinis).~ Jis turėjo teisę paskirstyti likusius pinigus savo nuožiūra (vientisinis). (p.87)

Anot Armalytės ir Pažūsis (1990), dažniausiai pasitaiko trys *leksinių pakeitimų* rūšys: konkretizacija, generalizacija ir pakeitimai, grindžiami priežasties pasekmės santykiu.

Konkretizacija – tai platesnės denotatinės reikšmės žodžių ar jų junginių pakeitimas siauresnės reikšmės vertimo kalbos žodžiais ar jų junginiais.

Verčiant į lietuvių kalbą, konkretizuojami judėjimo veiksmazodžiai *come* ir *go*. Nuo lietuvių kalbos judėjimo veiksmazodžių jie skiriasi tuo, kad neturi semantinio komponento, informuojančio apie judėjimo būdą.

Daybreak came and then noon. ~ Išaušo rytas, paskui atėjo vidurdienis. (p.85)

Žodis *paskui* šiame vertimo sakinyje yra lingvistinis perteklius, todėl jį reikėtų praleisti.

Įprastu reiškiniu lietuviškuose vertimuose reikia laikyti kalbėjimo veiksmazodžių *say* ir *tell* konkretizaciją.

Then he told Venkatesh to read him the survey question.~ Jis liepė Venkateshui perskaityti anketos klausimus. (p.84)

One of the opposition leaders, a forty-one-year-old professor, later said... ~ Vienas iš opozicijos lyderių, keturiasdešimtmetis profesorius, vėliau pasakojo... (p.102)

Generalizacija – tai siauresnės reikšmės originalo kalbos vienetų pakeitimas platesnės reikšmės vertimo kalbos vienetais, kartais praleidžiant tam tikrą reikšmės komponentą.

Drive-by shootings became a daily event.~ Netrukus susišaudymai tapo kasdienybe. (p.94)

... if he hid from the other gang, he couldn't sell his crack.~ O slapstydamasis nuo priešų gaujos, negalėsi parduoti narkotikų. (p.94)

Versdama šį sakinį, trečiojo asmens įvardį vertėja dėl neaiškių priežasčių pakeitė antruoju asmeniu.

...countless American women felt... ~ ...nesuskaičiuojamai daugybei amerikiečių atrodė... (p.95)

Šiuo atveju dingsta nuoroda į giminę: moteriškąją giminę pabrėžiantis originalo teksto žodžių junginys *American women* išverstas žodžiu *amerikiečių*, kuris vartojamas tiek vyriškai, tiek moteriškai giminei nusakyti.

Verčiant neretai daromi leksiniai pakeitimai, grindžiami tarp sąvokų egzistuojančiais priežasties ir pasekmės ryšiais. Galimi ir atvirkštiniai, t.y. pasekmės pakeitimo priežastimi, atvejai.

And ganglike the Black Gangster Disciple Nation were given (priežastis) new reason to exist.~ Tokios gaujos kaip „Juodojo Gangsterio sekėjų nacija“ gavo (pasekmė) dar vieną pretekstą egzistuoti toliau. (p.96)

Dėl skirtingų neigiamų anglų ir lietuvių kalbų struktūrų (anglų kalbos sakinyje paprastai vartojamas vienas neiginys, kurio reikšmė dažniausiai keliama į veiksmazodį) būtina paminėti ir *antoniminį vertimą*, dažnai pasitaikantį leksinį-gramatinį pakeitimą, kurio esmę sudaro teigiamos konstrukcijos transformacija į neigiamą ir atvirkščiai.

Nor did the high last long.~ O jo sukelta euforija greitai praedavo. (p.95)

Can I be happy with him in spite of that? – Ar būčiau su juo laiminga, jeigu ne tai ?" (p.80)

Vis dėlto vertėjai nepavyko išvengti klaidos verčiant sakinį:

But Levitt decided that Dubner wasn't a complete idiot.

Perkėlus neiginį, iškreipta autoriaus mintis:

Tačiau Levittas nusprendė, kad Dubneris buvo nevisiškas idiotas. (p.9)

Remiantis aktualiosios sakinio skaidos principu, iš išversto sakinio darytina išvada, kad *Dubneris buvo ... idiotas*, tik kategoriškumą sušvelnina neigiamas būdvardis *nevisiškas*. Lietuvių kalbai junginys *nevisiškas idiotas* nėra priimtinas, be to, pasirinkta neteisinga laiko forma. Akivaizdu, kad autorius norėjo pasakyti, kad ... *Dubneris nėra idiotas*.

Apibendrinant analizuotus pavyzdžius lengva pastebėti, kad vertėja dažnai nepaiso vertimo taisyklių, todėl jai ne visada pavyksta sukurti taisyklingą vertimo kalbos tekstą.

Papildymai

Leksinių elementų *papildymo* (įterpimo) vertimo tekste priežastys yra įvairios. Viena iš jų yra ta, kad tam tikri originalo kalbos žodžių junginių semantiniai komponentai neturi formalios kalbinės raiškos.

Šis reiškinys būdingas anglų kalbos žodžių junginiams, kuriuose vienas iš elementų praleidžiamas. Verčiant į lietuvių kalbą, tie elementai turi sugrįžti: *consumer goods* – *plataus vartojimo prekės*, *estate agent* – *nekilnojamo turto agentas*, *foreign minister* – *užsienio reikalų ministras*. Šiais atvejais įterpti žodį reikalauja vertimo kalbos normos.

An awful lot like most American businesses, actually, though perhaps none more so than McDonald's. ~ Tiesą sakant,

labai panašiai, kaip ir bet kuri verslo **įmonė** Amerikoje, bet tikriausiai panašiausiai kaip McDonalds. (p.87)

The two previous chapters were built around a pair of admittedly freakish questions... ~ Pirmi du **šios knygos** skyriai atsakė į porą gana neįprastų klausimų... (p.79)

Ši transformacija glaudžiai siejasi su konkretizacija.

Įterpti paaiškinamąjį žodį vertimo tekste prireikia ir tada, kai atsižvelgiama į vertimo kalbos vartotoją.

The sudden, violent appearance of **crack cocaine** had police departments across the country scrapping for **resources**.~ Atsiradęs kokaino **pakaitalas** krekas ir dėl to staiga padidėjęs **nusikalstamumas** privertė visos šalies policijos departamentus ieškoti **papildomų** lėšų. (p.82)

It came to be called crack for the crackling sound the baking soda made when it was burned. ~ Šis produktas buvo pavadintas kreu. **Pavadinimas kilęs iš angliško žodžio „crack“ (spragsėti)**, nes kaitinant sodą būdavo girdėti spragsint. (p.96)

Vis dėlto neaišku, kodėl vertėja, užuot pavartojusi veiksmąžodį **spragsėdavo**, pasirinko neįprastą formą būdavo girdėti spragsint.

Praleidimai

Verčiant paprastai **praleidžiami** tie žodžiai, kurie semantiniu atžvilgiu yra pertekliniai, t. y. jų reikšmę tekste galima numanyti.

They found that mixing powdered cocaine **in a saucepan** with **baking** soda and water, and then cooking off the liquid, produced tiny rocks of smokeable cocaine. ~ Jie pastebėjo, kad sumaišius kokaino miltelius su soda ir vandeniu ir kaitinant išgarinus skystį, lieka mažyčiai rūkyti tinkančio kokaino grūdėliai. (p.96)

Verčiant į lietuvių kalbą dažnai praleidžiami asmeniniai įvardžiai.

You know that, don't **you**? – Supranti, ar ne? (p.85)

Vertimo tekste gali nebelikti ir kitų prasminių bei pagalbinių originalo teksto žodžių.

Mr. Toby Crackit **brought himself into a sitting posture**...~ Misteris Tobis Krekitas **atsisėdo**.

Žodžiai arba žodžių junginiai gali būti išleidžiami ir stilistiniais sumetimais, vengiant nereikalingo pasikartojimo.

... beloved by rock **stars** and movie stars... ~ Į jį buvo įjunkusios roko ir kino žvaigždės... (p.95)

Praleisdama semantiniu atžvilgiu perteklinius elementus, vertėja pasiekia tai, kas vadinama kompresija.

Kaip pastebėjome, visi keturi pagrindiniai vertimo transformacijų tipai (perkėlimai, pakeitimai, papildymai ir praleidimai) retai esti gryno pavidalo. Paprastai vienas tipas derinamas su kitu.

Analizuojant *Freakonomics* vertimą, rasta tinkamai pavartotų beveik visų tipų transformacijų, tačiau pastebėta ir taisytinų atvejų (taisytinas variantas nubrauktas, šalia pasiūlytas taisyklingesnis). Jie ypač pastebimi analizuojant platesnį kontekstą.

„Dubneris rinko medžiagą knygai apie pinigų psichologiją, jis ~~jau buvo pasikalbėjęs~~ (buvo bendravęs) su daug (daugybė) ekonomistų ir ~~manė~~ (susidarė išpūdį), kad jie angliškai kalba taip, tarsi tai būtų jų antroji arba trečioji kalba. Levittas visai neseniai buvo apdovanotas Johno Bateso Clarko medaliu (tai tarsi žemesnės pakopos Nobelio premija, skiriama jauniems ekonomistams), jis taip pat ~~buvo kalbėjęsis~~ (buvo bendravęs) su daug (daugybė) žurnalistų ir ~~manė~~ (susidarė išpūdį), kad jų mąstymas nelabai... stiprus, kaip ~~kad~~ pasakytų ekonomistas.

Tačiau Levittas ~~nusprendė~~ (pamatė, suprato, manė), kad Dubneris ~~buvo nevisiškas idiotas~~ (nėra idiotas). Dubneriui irgi nepasirodė, kad Levittui trūktų vieno šulo. ~~Rašytojas buvo sužavėtas ekonomisto išradingumu ir to~~ (Rašytoją sužavėjo ekonomisto išradingumas ir tai), kaip jis ~~mokėjo~~ (moka) viską paaiškinti. Nors Levittas jau turėjo išpūdingų titulų (Harvardo absolventas, Masačusetso technologijų institute ~~įgijo~~ (įgytas) filosofijos daktaro ~~laipsnį~~ (laipsnis), visa krūva apdovanojimų), jo požiūris į ekonomiką ~~buvo neortodoksinis~~ (nebuvo ortodoksinis). Atrodė, kad į pasaulį jis ~~žvelgė~~ (žvelgia) ne kaip mokslininkas, o kaip gudrus, smalsus tyrėjas – tiksliau, kaip dokumentinių filmų kūrėjas, ~~arba~~ teismo kvotėjas arba lažybų tarpininkas ~~jo interesų lauka siekė~~ (Jis domėjosi viskuo:) nuo sporto iki nusikalstamumo ir popkultūros. ~~Jis~~ (Jam) mažai ~~domėjosi~~ (rūpėjo) piniginiiais reikalais, kurie žmonėms dažniausiai asocijuojasi su ekonomika. ~~Jis~~ (Levittas) kone su pasimėgavimu ~~nuvertino~~ (nuvertindavo) save. „Aš tiesiog nelabai išmanau ekonomiką, – ~~pasakė jis kartą Dubneriui, nuo akių nusibraukdamas plaukus.~~ (kartą, nusibraukdamas nuo akių plaukus, pasakė jis Dubneriui). – Aš (Esu) prastas matematikas, nedaug išmanau apie ekonometriją ir nemoku teoretizuoti. Jei paklaustumėte manęs, ar biržos akcijos kyla ar krinta, ekonomika augs ar pradės smukti, jei klaustumėte ~~manęs~~, ar defliacija yra gerai ar blogai, jei teirautumėtės apie mokesčius, ~~aš~~ būčiau baisus melagis, jei sakytiau, kad ką nors apie tai išmanau.“ (p.9)

Lingvistinė vertimo ištraukos analizė rodo, kad vertėjai ne visada pavyko rasti tiksliausią atitikmenį. Vertime yra žodžių tvarkos, veiksmąžodžio laiko pasirinkimo bei neigiamų junginių sudarymo klaidų, o tai menkina vertimo kokybę.

Išvados

1. **Transformacijos** padeda logiškai sudėlioti žinomą ir naują informaciją bei glaustai ir rišliai ją perteikti, nenusižengiant vertimo kalbos normoms.

2. Anglų kalba yra analitinė, o lietuvių kalba sintetinė, ir tai lemia žodžių, jų junginių ir sakinio dėmenų **sukeitimus**. Anglų kalboje sakinytis sudaromas pagal sintaksinę žodžių ir jų junginių funkciją, o lietuvių kalboje daug svarbesnė logika: nauja informacija verčiant keliama į sakinio pabaigą. Taikant šią taisyklę, teksto atkarpos buvo išverstos taisyklingai. Vis dėlto, žodžių tvarkos sukeitimo klaidų verčiant neišvengta.

3. **Pakeitimai** yra daugiausia variantų turintis vertimo transformacijų tipas. Apibendrinant analizuotus pavyzdžius pastebėta, kad vertėjai ne visada pavyko pritaikyti reikiamas gramatinės ir leksinės transformacijas, ir tai sumenkina vertimo kokybę.

4. Verčiant paprastai **praleidžiami** žodžiai, kurie semantiniu atžvilgiu yra pertekliniai, t. y. jų reikšmę tekste galima numanyti. Lingvistinė *Keistonomikos* ištraukos

analizė įrodo, kad vertėjai sunkiai sekėsi išvengti praleidimo klaidų: vertime palikta lingvistinio pertekliaus.

5. Vertėjos stiprybė – **papildymai**, kurių reikalauja vertimo kalbos normos ir atodaira į vertimo kalbos vartotoją. Atsižvelgdama į vertimo skaitytoją, ji įterpė papildomos informacijos, kad tekstas būtų sklandus, rišlus ir suprantamas.

Literatūra

1. Armalytė, O., Pažūsis, L., 1990. *Vertimo teorijos pradmenys*. Vilnius: Universiteto leidykla.
2. Baker, M., 2008. *In Other Words*. London: Routledge.
3. *Dabartinės lietuvių kalbos gramatika*, 1994. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
4. Firbas, J., 1992. *Functional Sentence Perspective in Written and Spoken Communication*. Brni: Masarykova Univerzita.
5. Hoey, M., 1988. The Clustering of Lexical Cohesion in a Non-Narrative Text. *Trondheim Papers in Applied Linguistics*, 4.

6. Латышев, Л. К., 2007. *Технология перевода*. Москва: Академия.
7. Львовская, З. Д., 1985. *Теоретические проблемы перевода*. Москва: Высшая школа.
8. Navickienė G. 2007. *Vertimo teorija ir praktika: studento knyga*. Kaunas: Kauno kolegijos leidybos centras.
9. Snell-Hornby, M., 1988. Translation as a Means of Integrating Language Teaching and Linguistics. In: C. Tittford and A. E. Hieke, eds. *Translation in Foreign Language Teaching and Testing*. Tübingen: Gunter Narr.
10. Stasiulevičiūtė, A., Tekorienė, D., 1989. *English 12*. Kaunas: Šviesa.

Šaltiniai

1. Dubner, J. S., Levitt, D. S., 2005. *Freakonomics*. 1st ed. New York: HarperCollins Publisher, Inc.
2. Dubner, J. S., Levitt, D. S., 2007. *Keistonomika*. Vertė J. Tarasevičienė. Vilnius: Eugrimas.

Gemma Navickienė, Dalia Kasteckaitė

Aspects of Using Grammatical and Lexical Transformations in the Translation of Stephen J. Dubner and Steven D. Levitt's "Freakonomics"

Summary

The article underlines the importance of coherence and cohesion of the texts created by translators. The quality of a translation depends on the linguistic as well as extra-linguistic competence of the translator, who should have mastered the strategies of using transformations.

In a short review of theoretical references, the aspects of text creation and strategies of using transformations, which are essential in the process of translation, are discussed. Then, the results of the comparative linguistic investigation of the translation of J. S. Dubner and D. S. Levitt's "Freakonomics" into the Lithuanian language are presented.

Belonging to different language systems (one being analytical and the other being synthetic), English and Lithuanian differ greatly in sentence structure, ways of forming collocations, and expressing ideas. The English sentence obeys the rules of strict word order, whereas a Lithuanian sentence is based on the logic of the message. The new information (marked grammatically by the indefinite article in English) is usually placed at the end of the statement. Another group of transformations includes grammatical and lexical replacements, which help to create a coherent and cohesive text of the target language. However, the abundance of form-words, word-substitutes as well as the necessity to use the subject, verb and object makes English a 'wordy' language. That's why, in the process of translation into Lithuanian, a lot of omissions occur. On the other hand, considering the linguistic and semantic tendencies of the target language as well as the knowledge of the reader of a different culture, some additions are necessary.

The linguistic investigation revealed that the translator of "Freakonomics" had used a variety of transformations. However, in quite a few cases much better choices should have been made.

Straipsnis įteiktas 2010 03
Parengtas spaudai 2010 05

Apie autoreis

Gemma Navickienė, filologė, anglų kalbos dėstytoja, edukologijos magistrė, Kauno kolegijos Kėdainių J. Radvilos fakulteto Filologijos katedros lektorė, vertėja.

Mokslinės veiklos sritys: gretinamoji taikomoji lingvistika, vertimo mokslas.

Adresas: Kauno kolegijos Kėdainių J. Radvilos fakultetas, Filologijos katedra. J. Basanavičiaus g. 4, 57178 Kėdainiai

El. paštas: filolog@jrk.lt

Dalia Kasteckaitė, lietuvių kalbos mokytoja ekspertė, edukologijos magistrė, Kauno kolegijos Kėdainių J. Radvilos fakulteto Filologijos katedros lektorė.

Mokslinės veiklos sritys: gretinamoji taikomoji lingvistika.

Adresas: Kauno kolegijos Kėdainių J. Radvilos fakultetas, Filologijos katedra. J. Basanavičiaus g. 4, 57178 Kėdainiai

El. paštas: filolog@jrk.lt

